

Шпатенко Марина Романівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОСВІДОМІСТЬ СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД ВІЙНИ

Суспільство – це самодостатня соціальна система, основою якої є взаємини між людьми, що складаються у процесі реалізації особистих потреб кожного. Взаємини людей у межах суспільства називають соціальними. Крім окремих людей членами суспільства є їхні об'єднання: спільноти, громади, товариства та співтовариства, асоціації, союзи тощо. Окремим видом суспільства є людство – спільнота всіх людей. У межах конкретного суспільства люди об'єднані певною метою, національною ідеєю, правовим полем і морально-ціннісними орієнтирами. Цивілізоване суспільство прагне до постійного розвитку та вдосконалення.

В юридичній літературі зустрічається досить багато точок зору на правосвідомість та її ознаки, які досить різноманітні та до певної міри суперечливі. Так, з погляду дослідників, правосвідомості притаманні такі риси: є однією з форм суспільної свідомості та поряд з політичною, моральною, філософською свідомістю відбиває суспільне буття. Усі форми суспільної свідомості так чи інакше містять уявлення про бажане (небажане), допустиме (недопустиме), заохочуване (засуджуване тощо) поведінці з позицій та інтересів більшості народу; включає поняття, уявлення, судження, переконання, почуття, емоції про право [1, с. 78].

Можна припустити, що такий підхід не дозволяє визначити специфіку правосвідомості, передусім, проти інших форм суспільної свідомості.

Окремі питання визначення правової природи, видів та ознак правосвідомості розглядали такі науковці як: О. Данильян, Ю. Калиновський, Б. Кістяківський, Г. Клімова, О. Петришин, С. Погребняк, М. Суходоля та ін. Водночас проблема визначення факторів, що впливають на формування правової свідомості українців, лише порушується в наукових дослідженнях, що зумовлює її

актуальність. Останнім часом під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів в українському суспільстві відбуваються значні зміни. Істотний вплив на формування суспільної правосвідомості мають і глобальні суспільні зміни, як негативно, так і позитивно. Нині, в умовах повномасштабної війни, правова свідомість українців зазнає трансформації.

Максимальна реалізація та дотримання прав людини під час війни сприяють суспільні, релігійні, культурні організації, що не лише підтримують морально-духовну сферу існування людини, а й можуть через своїх представників виявляти осіб, котрі потребують правової допомоги в критичний період і допомагати органам правопорядку в запобіганні проявів протиправної поведінки громадян.

Активні воєнні дії є причиною того, що порушується життєдіяльність суспільства в межах позитивно-правового поля держави і як правило громадяни відчують необхідність у глибшому, тіснішому взаємозв'язку між людиною, державою і правом, а саме в активному залученні до процесу правового регулювання норм природного права, моралі, звичаїв.

На основі норм природного права поведінка людини «утримується» в межах правомірних ціннісних орієнтацій, адже такі трагічні періоди провокують неправомірну, девіантну, конформістську тощо поведінку, яка своїми антисуспільними ознаками може спровокувати особу на злочинну поведінку.

Аномічні стани розвитку суспільства спонукають людину до активного синтезу ціннісних проявів правової, суспільної та моральної свідомості, з метою правомірної самореалізації та недопущення проявів неправомірної поведінки.

На думку І.А. Омельчука, правосвідомість – це духовна система уявлень, ідей, поглядів, переконань, концепцій, теорій, почуттів, емоцій, настроїв, психологічних переживань тощо, які складаються з приводу правової дійсності, в ході її відображення, осмислення, пізнання, відчуття і перетворення. Ключовий аспект правосвідомості, за цим визначенням, – усвідомлення людьми цінностей природного права, прав і свобод людини й оцінка чинного права з погляду його відповідності загальнолюдським цінностям. З огляду на це, правосвідомість – це і усвідомлення суспільством потреби у встановленні загальнозначущих правил поведінки, і здатність оцінювати ступінь справедливості чинного правового порядку [2, с. 70]. Суспільна правосвідомість – це сфера суспільної свідомості, що відображає правозначимі явища суспільного буття. Суспільна правосвідомість обумовлена багатьма факторами, серед яких

визначальними є духовно-емоційний стан суспільства, правовий, політичний та економічний устрій у державі. У певний кризовий період історичного буття (війна, революція, перехідні періоди становлення держави), коли відбуваються трансформаційні процеси у правовій системі, правосвідомість стає основою усього механізму правового регулювання в суспільстві.

Найважливішою особливістю правової свідомості є його тісний зв'язок із державою. У цьому їй конкуренцію може становити лише політична свідомість, але зв'язок з державною владою має дещо інший характер.

На теперішній час в умовах дворічної війни досить важливо зосередитися на настроях, уподобаннях та очікуваннях українського суспільства зараз і в майбутньому. Адже саме народ став рушійною силою боротьби за непорушність кордонів нашої держави. Більшість дослідників наголошує на нігілістичному ставленні українського суспільства до права. Крім того, наголошується на історичних передумовах виникнення та поширення цієї форми деформації правосвідомості. Таким чином, підкреслюється нерозвиненість у населення правових традицій, які переходять у відкритий правовий нігілізм, заперечення необхідності та цінності права має глибоке історичне коріння. З покоління в покоління в Україні проявляється зневага до закону і суду, терпимість до свавілля. Саме зараз, в умовах війни, ця ситуація може кардинально змінитися або навпаки, нігілізм може вкоренитися в головах і серцях українців.

Ситуація в країні демонструє важливість формування правового поля в суспільстві, яке здатне ввести в дію механізми, що ефективно регулюють правову поведінку на всіх ділянках суспільного життя в суворих межах законності, а це можна зробити лише за умови високої правової культури громадянського суспільства. Здійснення одночасно рефлексії та споглядання: в першому випадку правосвідомість пізнає саме себе, визначає власний рівень розвитку, а в другому відбувається правове усвідомлення юридичної матерії.

Правосвідомості завжди притаманна психологічна сторона, заснована на правових почуттях, емоціях, переживаннях, волі тощо. У правовій свідомості можуть концентруватися як позитивні (почуття закону, права, законності, боргу перед суспільством і державою), так і негативні (почуття беззаконня, правової безвідповідальності, психологічне неприйняття загально визнаних юридичних цінностей) юридичні почуття.

У цілому, розділяючи наведену позицію, Ю.А. Кузьмін доповнює її низкою ознак правосвідомості:

1) правова свідомість, як інші форми суспільної свідомості, відображає суспільні відносини, але її специфіка полягає в тому, що вона потребує встановлення певних загальнообов'язкових принципів поведінки та окреслює рамки його прояву, а також обґрунтовує необхідність встановлення певних рамок юридичних прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин;

2) правова свідомість за своєю природою є суб'єктивною, бо формується суспільством, виражає суб'єктивні погляди юридичної дійсності, які можуть бути справедливими чи несправедливими. Ця свідомість втілюється і набуває своєї істинної сили та активності у правових ідеологічних відносинах. Водночас правосвідомість суспільства по відношенню до людини або групи людей виступає як об'єктивна освіта. У їхній свідомості існує своє особисте, індивідуальна правосвідомість, яка має свої особливості, породжені під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Це правосвідомість особистості, які завжди збігається з правосвідомістю суспільства [3, с. 105].

Будучи одним з перших, хто досліджував теоретичні та практичні аспекти формування правосвідомості та дав йому визначення є професор Н.А. Горбатов. Не можна не погодитися з ним у тому, що правосвідомість є сукупністю уявлень та почуттів, що виражають ставлення людей до права та правових явищ у суспільному житті виникло на зорі розвитку людства разом з формуванням держави в ранньокласових суспільствах і розвивалося разом з ним. На формування та розвиток правосвідомості як одну з форм суспільної свідомості впливають соціально-політичні, економічні, культурні фактори, які взаємопов'язані та взаємодіють з політичною свідомістю, мораллю, мистецтвом, релігією, філософією, наукою [4, с. 198].

Правове виховання громадян має відбуватися протягом усього життя. Важливо знати і розуміти свої права, свободи і обов'язки, вміти правомірно реагувати на всі нестандартні ситуації суспільного життя, розуміти суспільно-політичний курс держави. Для цього проводиться вагома робота ЗМІ, активно працюють юридичні консультації з безкоштовного надання громадянам правової допомоги, вводяться посади штатних юристів на підприємствах, установах, організаціях, обов'язками яких є, поряд з іншим, консультування працівників тощо.

Отже, негативний вплив зовнішніх факторів на правосвідомість українського суспільства має велике значення. Серед цих факторів основним є збереження режиму воєнного стану і пов'язані з цим істотні обмеження прав і свобод людини. Крім того, до таких факторів негативного впливу можна віднести також неефективну роботу міжнародних інституцій. Для подолання ризиків масового поширення

такої форми деформації правової свідомості як нігілізм, необхідна відповідальність за всі воєнні злочини. Насамперед міжнародно-правова відповідальність посадових осіб держави-агресора.

Список використаних джерел

1. Антонович М. Правова культура українського народу в сфері прав людини: історичний розвиток та сучасний стан. *Право України*. 2003. № 12. С. 78.

2. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 68–72.

3. Краснокутський О. В. Правова свідомість як перетворююча наслідкова складова процесу формування ідеології державотворення. *Культурологічний вісник*. 2013. Вип. 31. С. 105–116.

4. Недюха М. «Суспільні відносини» та «соціальні відносини» як поняття політико-правової науки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 2 (94). С. 198.